

Egy kis ország egyedülálló vállalkozása:

a horvátországi tudományos publikáció 1997-2001 között

Jadranka Stojanovski

Stojanovski, Jadranka: Znanstvena publicistika Hrvatske od 1997-2001 – uloga knjižnice.

In: Edupoint. 2. évf. 4. szám (2002. márc. 21.) <http://edupoint.carnet.hr/casopis/aktualni/index.html> c. alatt elérhető tanulmányát Dudás Anikó tömörítette.

A szerző, Jadranka Stojanovski a zágrábi Ruđer Bošković kutatóintézet könyvtárának vezetője. Jelentős részt vállalt a horvát tudományos hálózati információs rendszer kialakításában. Az 1997-ben induló CROSBI (Croatian Scientific Bibliography, <http://bib.irb.hr>) projektben a tudományos publikációk adatbázisának felállítását indítványozta digitális technológiákkal és webalkalmazások segítségével. Az adatbázis elsődleges célja, hogy az államilag finanszírozott kutatások nyomán keletkezett publikációkat számba vegye, biztosítsa a hozzáférést és a naprakész adatszolgáltatást. A műszaki, orvos-, társadalom- és bölcsészettudományok ágazatait felölelő információs rendszer mára nyolcvan felsőoktatási és tudományos kutatókönyvtár közös hálózati munkáját jelenti. A CROSBI első négy éves tapasztalatát összefoglaló cikk az ASIST (American Society for Information Science & Technology) 2001-ben kiírt pályázatán harmadik díjat nyert.

A CROSBI létrejötte

A projektet létrehívó egyik legnyomósabb indok az, hogy a Horvátországhoz hasonló kis országokban született tudományos eredmények viszonylag ritkán kapnak helyet a nemzetközi folyóiratokban. Egyes tudományometriai elemzések szerint a közlemények 85%-át mindössze tizenkét, a kutatási eredmények szempontjából legjelentősebb országban publikálják. Ezen országok tudományos ered-

ményei azért válnak ismertté, mert a cikkek a leg-rangosabb nemzetközi folyóiratokban, többségükben angol nyelven jelennek meg, föllelhetők a nagy indexelő szolgáltatók adatbázisaiban is. A kisebb országok, köztük Horvátország kutatási eredményei ezekbe ritkán kerülnek be és viszonylag ismeretlenek maradnak.

A Horvát Köztársaságban a tudományos kutatók legnagyobb hányada 4 tudományegyetemen, 27 tudományos intézetben tevékenykedik, 8700 teljes

munkaidőben, 1100 részmunkaidőben foglalkoztatott kutatót regisztráltak. A tudományos kutatásra elkülönített pénzüsszegek kisebbek, mint az európai országok többségének gyakorlatában, ennek ellenére a horvát kutatók igyekeznek publikációik számarányát magasan tartani. Ez a szint némelyik szakterületen az európai színvonallal vetekszik. A tudományos kutatások többségét a Horvát Köztársaság Tudományügyi és Műszaki Minisztériuma kutatási projektek keretében finanszírozza. A projektekben elvégzett munka és az eredményekről való számadás szerves tartozéka a publikálás, ennélfogva mindenféleképp szükség van egy, a megjelentetett munkákat tartalmazó naprakész bibliográfiára.

Kiinduláskor a másik alapvető probléma a publikációkról már meglévő információk nagy szórtasága volt. Bibliográfiák a korábbi hagyományok szerint készültek, ilyenek az egyes intézmények helyi adatokat feldolgozó bibliográfiái, a személyi bibliográfiák, a kereskedelemben terjesztett adatbázisok, a preprint archívumok, a Horvát Nemzeti Bibliográfia (csak a Horvátországban megjelent munkák), és a Minisztérium 1990-1996 között összegyűjtött különféle dokumentumai és adatbázisai is tartalmaztak publikációs vonatkozásokat. A feladat ezek összefogása és egyetlen rendszerbe szervezése volt. A CROSBI a horvát kutatók publikációinak megbízható és minden szakterületre kiterjedő egységes bibliográfiai adattárba rendezése céljából jött létre.

A hálózati elektronikus bibliográfia – az új információs technológiai megoldásoknak köszönhetően sokkal tágabb lehetőségeket rejt magában, mint a nyomtatott. A számos előny között a szerző első helyen említi azt, hogy lehetőség van a cikk teljes szövegű vagy multimédiás megjelentetésére is. A CROSBI regisztrálja azokat a munkákat is, amelyek még nem jelentek meg nyomtatásban vagy nem is fognak ilyen formában megjelenni. A rendszer nagyfokú rugalmassága lehetővé teszi a hagyományos bibliográfiákból egyébként kimaradó művek

regisztrálását, mint pl. a szabadalmak, számítógépes programok, mellékletek, elaborátumok, jelentések, szemléltető anyagok stb. Az elektronikus bibliográfia kereső, szűrő és relevancia szerinti rendezést biztosító segédeszközökkel van ellátva, könnyen elérhető forrást jelent a különféle tudomány-metriai elemzésekhez – nemzeti vagy globális szinten.

Mivel az adatokat egy webűrlap segítségével a szerzők maguk írják be, az eddig szerzett tapasztalatok a kutatók számítógépes műveltségéről is árulkodnak és megvilágítják a könyvtárosok megváltozott szerepét a bibliográfia létrehozásában. A számítógépes és könyvtáros szakgárda gondoskodik a beviteli felületről, a szabványosságról és felügyeli a munkafolyamatot.

A cikkek szerzőit az adatbevitelre kezdetben csak a kötelező, projektekhez kapcsolódó éves jelentésírás motiválta, ennek során mellékelni kellett a kutatómunkával kapcsolatos publikált cikkek listáját. A CROSBI használatának növekedésével párhuzamosan nőtt a szerzők adatszolgáltatási motivációja. Az adatbázis azt is megengedi, hogy a szerzők az elküldött vagy a közlésre elfogadott cikkekről is adjanak információt.

A célkitűzések és a megvalósulás feltételei

A horvát projekt az új bibliográfiai koncepcióval elsősorban a meglévő bibliográfiák gyengeségeit szerte volna meghaladni, ezek a következők:

- ☉ lefedettség – egyetlen meglévő bibliográfia sem fedi le az összes tudományterületet, az összes kutatási intézményt, a publikációk minden típusát és az állami szervek által regisztrált összes horvát kutatót;
- ☉ pontosság – a nyomtatásban megjelent hibás adatok maradandóak, a szerzőnek nincs lehetősége korrigálni azokat;

- ⊗ kapcsolattartás a szerzőkkel – a hagyományos dokumentumoknál nem lehetséges az aktív kapcsolattartás, nem ellenőrzik az adatokat és az adatváltozásokat;
- ⊗ naprakészség – a nyomtatott bibliográfiák a cikkek megjelenését jónéhány hónap vagy akár egy éves késéssel követik.

A web felületű adatbevitellel és kereséssel ellátott elektronikus bibliográfiai elképzelések valóra válását a Horvát Tudományügyi és Műszaki Minisztérium és a Ruđer Bošković Intézet Könyvtárának közös kezdeményezése valamint számos más kedvező körülmény tette lehetővé. A web-technológiák gyors fejlődése, a megfelelő technológiai és kommunikációs feltételek megteremtésén kívül nagy előrelépést jelentett a kutatóintézetek hálózati összekapcsolása a CARNET SRCE rendszerbe. A horvát kutatók tanfolyamokon vettek részt, ezáltal megszerezték az alapvető számítógépes-informatikai írásbeliséget. Felhasználó-képzést szerveztek azokban a könyvtárakban, amelyek bekapcsolódtak a tudományos-információs hálózatba.

Az elektronikus bibliográfiának biztosítania kellett:

- ⊗ a folyamatos, teljes, pontos információkat a horvát tudományos eredményekről, beleértve minden médiát;
- ⊗ az információkat a folyamatos állami finanszírozású, az akadémiai és kutatóintézetek projektjeiről és kutatóiról;
- ⊗ az egyes tudományterületek körében folyó tudományos munkáról szóló információit;
- ⊗ csökkenteni az adminisztrációt (az egyszer bevitt adatok minisztériumi nyilvántartásra és egyéb pályázati célokra is használhatók, ugyanakkor az egyes projektekhez fűződő bibliográfiát és a szerzői bibliográfiát is könnyűszerrel szolgáltatni lehet a segítségével);
- ⊗ a bibliográfiába fölvevett munkák teljes tartalmának archiválását;
- ⊗ a 24 órás hozzáférést minden adathoz;

- ⊗ az intézetek szerinti nyilvántartást.

A Horvát Köztársaságban a CROSBİ első ízben oldotta meg a teljes körű hozzáférést a tudományos és tudományos kutatásokhoz fűződő információkhoz. Elősegítette a tudományos információcserét és megkönnyítette a projektmunkák megfelelő értékelését.

Az adatbázis szerkezete és technikai részletei

A rendszer felépítésének egészét két szakterület hozzáértői dolgozták ki: a számítástechnikai szakemberek és az informatikus könyvtárosok.

Jadranka Stojanovski hangsúlyozza: nagyon kicsiny hardver befektetéssel és szoftverbe való befektetés nélkül dolgozták ki a rendszert. Az első verzió 1997-ben készült el, az első adatokat 1998-ban vették be. A web adatbeviteli felületet valamennyi dokumentumtípus számára alkalmazható tett adatmezőkből alakították ki. Az adatok adatbázisba kerülnek. A választás a Mini SQL.2x szoftverre esett, elsősorban azért, mert ingyenes tudományos-akadémiai célokra. A MSQİ további előnyeit a Perl programnyelv jelenti, amelyet a Web-kiszolgáló CGI-szkripttel használ. A Perl egyaránt alkalmas az adatok feldolgozására és elemzésére, mert lehetővé teszi az adatbázisba kerülő valamennyi bejegyzés adatkivételét, ami nem jellemző a többi programnyelvekre. Az adatokat könnyűszerrel lehet exportálni más adatbázisokba a szabványos SQL nyelv alkalmazásával. CGI ügyfélprogram biztosítja majd a hozzáférést, a visszakeresést, a leírások megjelenítését.

A rendszer alapjául szolgáló szerver PC Linux operációs rendszerrel működik.

Könyvtáros-szakmai követelmények szempontjából – annak érdekében, hogy a beviteli felület barátságos legyen és könnyen érthető adatmezőkkel rendelkezzen – sok kompromisszumos megoldás született a tartalom, a bibliográfiai adatszerkezet és

megjelenítés vonatkozásában, ugyanakkor tekintettel kellett lenni a Minisztérium kívánalmaira is, – amelyek meglehetősen gyakran változtak. A kompromisszumok következményeként nehézségek léptek föl a szabványos formátumok alkalmazásában, mint amilyen a UNIMARC bibliográfiai leírás, a PDF dokumentumcsere, a Z39.50 protokoll beiktatása. Ezek áthidalása folyamatban van.

A web elérés

A CROSBİ bibliográfia nyitólapján néhány modul található, valamennyihez részletes útmutatás és példa tartozik:

1. FAQ (leggyakrabban fölmerülő kérdések)
2. Listák áttekintése – listák böngészése (a folyamatban lévő projektek, intézetek stb. szerint)
3. Egyszerű keresés
4. Összetett keresés
5. Adatbevitel
6. Javítás.

A *Listák áttekintése* modul projektenként, téma szerint és intézmények szerint teszi lehetővé a kutatók keresését. Minden, egy adott intézethez kapcsolódó munka listázódik. A találatokat szűkíteni lehet a dokumentum típusa vagy időintervallum szerint. *Egyszerű keresés*: szerző, cím vagy kulcsszóra keresés, valamennyi elem szűkíthető egy meghatározott dokumentumtípusra. *Összetett keresés*: a megadott szempontokat egyidejűleg érvényesíti. Az *Adatbevitel* és a *Javítás* modulok összetett web űrlapokat hívnak be. Egy művet csak egyszer lehet rögzíteni, de az egyidejűleg több projektműhöz kapcsolható.

A mű típusa rádiógombbal adható meg, választani lehet az alábbiak közül:

1. Folyóiratban megjelent mű (cikk, összefoglalás, levél, bibliográfia, hír, jegyzet, szerkesztői jegyzet, kommentár, vitairat stb.)
2. Folyóiratban megjelenő mű – megjelenés alatt
3. Könyv

4. Fejezet könyvben
5. Oktatási jegyzet, tankönyv
6. Doktori disszertáció, szakdolgozat
7. Konferenciaanyag, tanácskozások dokumentumai
8. Szabadalom
9. Egyéb.

A kutató web-felületen keresztül maga írja be cikkének adatait a CROSBİ adatbázisba és bemásolhatja, azaz csatolhatja az elektronikus archívumba a teljes szöveget is. A különféle dokumentumfajtákra más-más űrlapok állnak rendelkezésre. A fontosabb bibliográfiai adatokat – mint cím, kulcsszavak, tartalom – a dokumentum szerinti eredeti nyelven és angolul kell megadni. A dokumentumok osztályozhatók a tudomány- és szakterület megadásával. A beírandó adatok között szerepelnek az adott folyóirat indexelésére vonatkozó információk is a szekunder publikációkban, mint pl. az ISI (Philadelphia) Current Content stb. és más nemzetközi indexelő szolgáltatásoknál. Az állami finanszírozás elbírálását segítő elemzések számára különleges jelentőséggel bír, hogy a projektek kutatási eredményei olyan folyóiratokban nyerve nyilvánosságot, amelyeknek minél nagyobb befolyásuk van a nemzetközi tudományos közvéleményre.

A kutató elhelyezheti írását az e-archívumba, ehhez és a többi itt tárolt munkájához bármikor hozzáférhet. Gondot jelent az elektronikus dokumentumgyűjtésben az, hogy a szerzők műveik kiadási jogát gyakran átadják a kiadóházaknak, s így elvesztik az újbóli megjelentetés jogát, sokszor még személyi weblapjukon sem tehetik közzé saját műveiket. Gyakori eset az is, hogy a szerzők nem tudják, milyen szerzői jogi szerződést kötöttek a kiadóval, s ez a szerződés milyen feltételeket tartalmaz. A szerzői jogokat övező bizonytalanságok csakúgy mint az áthágásoktól való félelem miatt a szerzők nem szívesen helyezik el a CROSBİ elektronikus archívumba a mű példányát. A bibliográfiai leírásoknak mindössze öt százalékához van teljes szövegű dokumentum.

A tudományos publikációs ösztértermés

2001-ben kb. 1200 folyamatban lévő, a Tudományügyi és Műszaki Minisztérium által finanszírozott kutatási projektről tartalmazott adatot a bibliográfia.

Évente mintegy 12 300 folyóiratcikk született, közülük 6016 olyan időszaki kiadványban jelent meg, amelyet az ISI indexelő szolgáltatás figyel. (Current Contents, Science Citation Index, Social Science Index, Arts and Humanities Citation Index). A bibliográfia adatbázisában szereplő 6526 művet más hazai és külföldi periodikában jelentettek meg. 1514 munkát elfogadtak publikálásra. A dokumentumok mintegy fele nemzetközileg elismert, az ISI által indexelt folyóiratban jelent meg. A kis országok számára különösen jelentős ez a tényező.

Az utóbbi időben egyre kedveltebbé válik az új információk tanácskozásokon, konferenciákon történő bejelentése. A konferenciaanyagok száma ezért magas a bibliográfiában. Rendkívüli változatosság miatt – két nagy csoportot alkotnak:

- konferencia-kiadványokban megjelenő összefoglalók és
- önálló dokumentumként megjelenő műkonferencia-kiadványban, amely rendszerint a kutatási eredmények bemutatásáról szól vagy plenáris előadásként hangzott el.

További alosztályok jelzik, hogy a tanácskozást nemzetközi vagy hazai recenzensekkel vagy recenzensek nélkül rendezték-e meg. Ugyancsak begyűjtik azokat az információkat is, amelyek az összejövetel munkamódszerével kapcsolatosak: bemutatás, plenáris (meghívott) előadó előadása, poszter, demonstráció, műhelymunka, stb.

Sok fejtörést okozott a könyv beviteli űrlapjának kidolgozása. Könyv szerzőjének lenni minden bizonnyal emeli a kutató presztízsét – ennél fogva sok olyan publikációt is könyvnek minősítenek az önadatbevivők, amely nem felel meg ennek a fogalomnak. A könyv egyik alapkövetelménye, hogy legyen nemzetközi azonosítószáma (ISBN). Annak el-

lenére, hogy az altípusok (monográfia, biográfia, enciklopédia, címtár, szótár, konferencia-kiadvány, kézikönyv) széles skálája és a pontos meghatározásuk adott, a szerzők nagy előszeretettel minősítik könyvnek a konferenciaelőadást, a könyvfejezetet, az oktatási segédanyagot stb. Megtévesztő lehet az is, hogy a konferencia-kiadványok a legtöbb esetben rendelkeznek ISBN számmal. A bibliográfia megbízhatósága és hitelessége érdekében a könyvtárosokra hárul a tévesen minősített adatok kijavítása.

A CROSBI jegyzi a tézisek bibliográfiai adatait, a témavezetőket, és a mentorság különféle fokozatait is megkülönbözteti.

A fejlesztés irányvonala

A CROSBI eddigi működése igazolta, hogy a horvátországi tudományos információkat a korábbinál sokkal szervezettebben lehet nyilvántartani és sokkal jobban lehet biztosítani az elérésüket. Kezdetől fogva nem volt kétséges, hogy a rendszer kidolgozásához és működtetéséhez a könyvtárosok lehetnek a legmegfelelőbb információs szakemberek. A rendelkezésre álló pénzeszközök nem elegendők, a meglévő hardverek és szoftverek pedig korlátozottak a további minőségi előrelépéshez. A nehézségek ellenére tovább dolgoznak a CROSBI fejlesztésén, elsősorban szeretnék:

- ☞ a teljes szöveges állományt növelni, konvertálni szabványos, hálózati kommunikációra alkalmas formátumokba, és a szerzői jogi törvényekkel összhangban biztosítani a hozzáférést;
- ☞ az adatbázis működésében, építésében résztvevők közreműködését szervezettebbé tenni;
- ☞ kibővíteni a dokumentumtípusok listáját;
- ☞ a rendszeradminisztrációs hozzáférési felületeket fejleszteni;
- ☞ az adatbevitel javítási lehetőségeit megoldani.

Tervezik a rendszer áthelyezését egy másik adatbázis-kezelő rendszerbe, amely az adatok között jobb

kapcsolatot teremt és más szabványos adattárakat is csatlakoztathat a jelenlegihez. A fejlesztések megvalósulásával az adatbázis kibővül indexekkel és ellenőrzött adatfájlokkal, kapcsolódhat más adatbázisokhoz, elektronikus könyvtárakhoz és bibliográfiákhoz, megvalósulhat az adatcsere és a dokumentumcsere, a keresési lehetőségek bővíthetnek (Boole-műveletek, közelségi értékek, gyakorisági relevancia, fuzzy-keresés), rendező, nyomtató, mentő nézetekre lehet majd váltani, megjeleníthetők lesznek a hipertext és multimédia dokumentumok. Az alkalmazni kívánt szabványok: UNIMARC, PDF, XML, Z39.50.

Összegzés

A horvát tudományos publikációk bibliográfiai adatainak hálózati elérésű rendszerbe szervezése sok új alkotóelemet foglal magában. Az információs technológia lehetőségeinek felhasználása és a kutatók bekapcsolása az adattár működésének folyamatába csak néhány ezek közül. Bebizonyosodott, hogy igen csekély befektetéssel, kevés eszközzel is működésbe lehet hozni egy országos információs rendszert. Mindebben fontos részt vállalt a kormány. Kulcsfontosságú szerepe van a könyvtáros

szakmának és a könyvtárosoknak, akik összegyűjtik az anyagot, megfelelő rendszerbe szervezik és biztosítják a hozzáférést.

Az itt leírt elektronikus bibliográfia sokban különbözik a hagyományos bibliográfiai feltárástól. Felülmúlhatatlan előnyei ez utóbbival szemben: naprakészség, pontosság, elérés. Képes a folyamatos és gyors változások adaptálására, igazodni tud mind a használók mind a kutatók igényeihez. A rendszer legnagyobb értéke pedig nemcsak magában a rendszerben, hanem tartalmában van. Újdonság a tudományos eredmények projektek szerinti dokumentálása. A korábban végzett horvátországi tudomány-metriai elemzések csak az ISI által indexelt folyóiratok cikkei alapján végeztek elemzéseket. A publikációk jól áttekinthetők, típusuk és számuk a horvát kutatók publikációs szokásait is megvilágítják. Kimutathatók az egyes tudományterületeket jellemző publikálási különbségek is.

A fejlesztés több tényezőtől függ, több szinten lehet végbe. Az információs technológia minden előnyét kihasználva a rendszert be lehetne kapcsolni a digitális könyvtári hálózatba, ahol a bibliográfiai adatok egyben kapcsolódási pontokat tartalmaznak a teljes szöveghez, további multimediális információkhoz juttatnak el a szerzőkről, az intézményekről és a tudományterületekről.

EBSCO-hírek. Érdeemes ellátogatni a Könyvtári Intézet weboldalára

(<http://www.ki.oszk.hu/ebSCO>), ahová két hasznos tájékoztató anyag került az EBSCO-ról: „Az adatbázisok magyar nyelvű leírása” tartalmaz egy letölthető és kétoldalasán kinyomtatható Word verziót, amelyet a könyvtárak saját igényeik szerinti mennyiségben nyomtathatnak ki. Az EBSCO hozzáférésről színes szórólapok, poszterek készülnek, melyeket az adatbázisok használatát bemutató tréning napjain vehetnek át az érintett könyvtárosok az OSZK-ban.

A szórólapok nem tartalmazzák az adatbázisok leírását.

A „Felhasználói képzés” című menüpont alatt a tréninggel kapcsolatos segédanyagok, bemutató anyagokat gyűjtik össze. Az EBSCOadmin új változata szeptember végétől lesz elérhető, s a könyvtárosok ugyancsak ezzel a változattal ismerkednek meg a képzés során.

(Balogh Anna tájékoztatója, Katalist, 2003. szeptember 4.).
